

Kerstin Nauc ler

Ett andraspråksperspektiv på lärande – en introduktion

Andraspr ksutveckling – en uppgift för alla lärare

Svenska som andraspråk  r ett ämne med stor spännvidd. Sedan 1995  r ämnet svenska som andraspråk ett eget ämne med egna kursplaner inom alla skolformer och det är ett ämne likvärdigt med svenska. Elever med ett annat modersmål än svenska  r en heterogen grupp med mycket varierande språk- och omv rldskunskaper. Spridningen i kunskaperna  r sällan förutsägbar, och det ställer höga krav på lärarnas kompetens att kunna ta vara på denna mångfald och möjliggöra varje elevs utveckling och lärande. Det ställs också höga krav på eleverna: de ska uppnå en behärskning av svenska språket som ger dem tillträde till en svensk kamratgemenskap, till fortsatta studier, till ett yrkesliv och till ett aktivt deltagande i samhällslivet. Att lära sig ett andraspråk så att det fungerar väl i alla dessa aspekter är en process som tar många  r i anspråk.

Ämnet svenska som andraspråk är nyckeln till skolans andra ämnen. Ett viktigt syfte med ämnet i grundskolan och gymnasieskolan är att eleverna ska tillägna sig en sådan språkbehärskning att de med fullt utbyte kan tillgodogöra sig utbildningen i andra ämnen. Svenskan ska bli ett redskap att lära med. Att genomföra en undervisning som tillgodoser så många olika behov förutsätter naturligtvis kvalificerad utbildning och professionalism hos lärarna. Detta gäller förstås lärarna i svenska som andraspråk, men också skolans lärare i övriga ämnen.

Det gäller naturligtvis också i minst lika hög grad f r lärare inom undervisningen av vuxna invandrare. Inom sfi och den grundläggande vuxenutbildningen g r invandrare med mycket olika utbildningsbakgrund och studievana. Men alla har de ett stort behov av att så fort som möjligt kunna kommunicera på svenska i arbetsliv och andra sociala sammanhang. Dessutom behöver de naturligtvis också sitt nya språk som ett redskap för att skaffa kunskaper om såväl samhällets institutioner som om dess ofta dolda umg ngeskoder.

I Sverige och internationellt bedrivs en kvalitetsmässigt mycket bra och omfattande forskning kring andraspråksinlärning. Samtidigt n r dock inte dessa forskningsresultat och detta utvecklingsarbete så lätt

ut till lärare runt om i landet. Nationellt centrum har som en av sina huvuduppgifter att svara mot detta behov – att skapa olika former för kontakt och utbyte mellan lärare och forskare och att sprida kunskap om forskning och pedagogiskt utvecklingsarbete inom andraspråksområdet. De symposier som centret anordnar är ett led i det arbetet och med den här boken hoppas vi kunna sprida den kunskapen vidare.

Under Symposium 2000 medverkade föreläsare som representerade forskning, utbildning och praktik. Frågor som diskuterades under symposiets två dagar var bl.a. följande: Vad vet vi om undervisningen av andraspråkselever i skolor runt om i landet egentligen? Vilken roll spelar undervisningen för andraspråkutvecklingen? Vad kännetecknar en undervisning som leder till skolframgång för andraspråkselever? Vilken betydelse för språk- och kunskapsutveckling har interaktionen i klassrummet? Hur påverkar läromedlen andraspråkselevernas språk- och kunskapsutveckling? Den här boken tar upp dessa och andra frågor till diskussion, och ibland ger författarna också en del av svaren. Den gemensamma grunden för bidragen i boken är att *alla* lärare, inte bara lärare i svenska som andraspråk, har stor betydelse för andraspråkselevernas språk- och kunskapsutveckling.

Bokens uppläggning följer i stort symposieprogrammet. Inledningsvis presenteras den första dagens plenarföreläsningar under rubriken *Andraspråkselevs lärande ur ett forskarperspektiv*. Under den andra dagen utgjorde kopplingen mellan teori och praktik i klassrummet den gemensamma nämnaren för flertalet presentationer. Vi inleder med de presentationer som rör *Barns och ungdomars lärande i teori och praktik* och därefter följer bidrag som rör *Vuxnas lärande i teori och praktik*.

Andraspråkselevs lärande ur ett forskarperspektiv

I den inledande artikeln *Om utvärdering och dess kvalitetshöjande roll i undervisningen av elever med annat modersmål än svenska* lyfter Kenneth Hyltenstam, Stockholms universitet, fram det stora behovet av utvärdering av skolans undervisning i svenska som andraspråk och diskuterar också olika former av utvärdering och utvärderingens betydelse för förbättring av undervisningens kvalitet. På ett nationellt plan vet vi mycket litet om hur undervisningen för andraspråkselever ser ut. Men att den generellt måste förbättras står klart, inte minst mot bakgrund av den statistik som Skolverket årligen presenterar rörande

grundskolans betygsresultat, där elever med utländsk bakgrund får allt svårare att lyckas i den svenska skolan.

Effekten av undervisning för elevernas andraspråksutveckling diskuteras *Gisela Håkansson*, Lunds universitet, i sitt bidrag *Undervisning eller inte undervisning – gör det någon skillnad?* Svaret hon ger är både ett *nej* och ett *ja*. I vissa avseenden tycks inlärningsordningen av vissa grammatiska aspekter av andraspråket vara densamma, antingen inläraren har fått undervisning eller ej. När det gäller hur lång tid det tar att tillägna sig olika delar av den svenska grammatiken har emellertid undervisningen stor betydelse.

En viktig aspekt på undervisningen är interaktionen mellan lärare och elev. I *Samtalet som didaktiskt verktyg* diskuterar *Inger Lindberg*, Göteborgs universitet, samtalets roll för andraspråksutvecklingen. Hon betonar vikten av att inlärare kreativt får utforska det nya språkets möjligheter med stöd av den uppbackning och återkoppling som samtalet såväl i som utanför undervisningen kan erbjuda. En varning utfärdas också mot ”samtalet som tjänstevapen”, dvs. det alltför rikliga bruket i klassrummet av pseudofrågor från lärarens sida. Sådana frågor syftar främst till att kontrollera elevernas kunskaper och ger knappast utrymme för ett mer kreativt tankeutbyte.

Också *Jim Cummins*, University of Toronto, betonar interaktionen i undervisningen men delvis ur ett annat perspektiv. I sitt bidrag *Andraspråksundervisning för skolframgång - en modell för utveckling av skolans språkpolicy*¹ presenterar Cummins en modell där interaktionen mellan lärare och elev kan ses som en spegel av de maktförhållanden som råder inte bara i klassrummet, utan också i det omgivande samhället. I sin uppsats sammanför Cummins forskning och teorier om inläring av vad som på svenska kan benämnas som ett kunskapsinriktat språk (eng. ’academic language’). Att teorier och forskning måste ligga till grund för undervisningen av andraspråks elever i skolan är en av huvudpoängerna i Cummins bidrag. Han understryker behovet av att varje skola formulerar sin syn på och riktlinjer för språkinläringen för att starta en förändringsprocess utifrån sina lokala förutsättningar. Han presenterar också en modell som integrerar teori, forskning och praktik inom området och som kan tjäna som utgångspunkt för att starta ett sådant förändringsarbete.

Ett annat perspektiv på skolans undervisning tar *Caroline Liberg*,

¹ Vi har låtit översätta Cummins bidrag, *Second Language Teaching for Academic Success: A Framework for School Language Policy Development*. Översättare är Åsa Kristiansson. (Eng. original i Appendix.)

Malmö högskola, upp i sin artikel *Läromedelstexter i ett andraspråksperspektiv – möjligheter och begränsningar*. Hon diskuterar vilka möjligheter och begränsningar för lärande de texter har som andraspråksinlärarna möter i skolans olika ämnen och vilka aspekter lärarna behöver ta hänsyn till när de ska välja texter i skolan. Liberg tar sin utgångspunkt i ett sociokulturellt perspektiv på lärande och utifrån begrepp som *innehållsfält*, *aktivitet*, *röst* och *koherens* diskuterar hon olika exempel från texter i vanligt förekommande läromedel. Det sociokulturella sammanhang eleven lever i är, menar Liberg, av avgörande betydelse för elevens textförståelse.

Barns och ungdomars lärande i teori och praktik

Hur lärare kan arbeta med utgångspunkt i skönlitteraturen för att stärka elevernas språk- och kunskapsutveckling var temat för flera av bidragen vid symposiet. I *Flerspråkiga barns läs- och skriftspråksutveckling i förskolan – ett socialisationsperspektiv* beskriver Margaret Obondo och Susanne Benckert, Språkforskningsinstitutet i Rinkeby, somaliska förskolebarns socialisation in i skriftspråket. De tar sin utgångspunkt i tvärkulturella studier av barns läs- och skrivutveckling där man visat att de informella erfarenheter förskolebarn får av olika skriftspråkliga aktiviteter utgör en viktig grund för barnens senare formella skriftspråksutveckling i skolan. I sin artikel ger författarna också exempel på hur förskollärare i mångkulturella barngrupper genom sagor och berättande tillsammans med barnen kan underlätta deras läs- och skrivutveckling samtidigt som barnens språk- och omvärldsuppfattning på andraspråket kan stärkas.

I *Vad händer i klassrummet när barnboksfiguren kliver in?* presenterar Monika Nilsson och Ulla Sundemo, Långmosseskolan i Göteborg, sitt utvecklingsarbete i en åldersblandad klass (år 1–3) där majoriteten av eleverna är andraspråkselever. Arbetet startade i en önskan att förändra arbetssättet i klassrummet till ett mer lustfyllt och meningsfullt sätt att arbeta med elevernas språk- och kunskapsutveckling. I arbetet i klassrummet utgör barnboksfiguren den röda tråden där bilderböcker och barnboksfigurer står i centrum för all verksamhet i klassen. Undervisningen i svenska, matematik och samhälls- och naturorienterande ämnen har integrerats i en tematisk helhet där barnlitteraturen bildar utgångspunkten. I det arbetssätt författarna beskriver utgör barnboksfigurerna själva motorn genom att elevernas funderingar och frågeställningar fångas upp av olika barnboksfigurer som genom dag-

lig brevväxling kommunicerar med eleverna i klassen. Barnboksfigurerna gör det möjligt för eleverna att möta skriftspråket i ett meningsfullt och kommunikativt sammanhang som utgår från elevernas egna erfarenheter och frågeställningar.

Kerstin Nauclér, Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk, diskuterar Monica Nilssons och Ulla Sundemos utvecklingsarbete utifrån ett sociokulturellt perspektiv på andraspråkselevens lärande. I *Barnboksfiguren betraktad ur ett andraspråksperspektiv på lärande* relaterar hon arbetet bl.a. till de teoretiska modeller som diskuteras i Inger Lindbergs och Jim Cummins bidrag i den här volymen.

Ett välkänt exempel på hur man framgångsrikt kan använda skön- och facklitteratur istället för traditionella läromedel i de tidigare årskurserna i grundskolan är det läs- och skrivprojekt som utvecklats i Rinkeby. I sin artikel *Läs- och skrivprojektet Listiga räven – att läsa i skolan och lära för livet* beskriver *Birgitta Alleklev*, Kvarnbyskolan, Rinkeby, och *Lisbeth Lindvall*, Rinkeby bibliotek, det fortsatta arbetet tillsammans med eleverna. Redan i förskoleklassen startade Birgitta Alleklev och hennes kollegor i Kvarnbyskolan ett utvecklingsprojekt inspirerat av s.k. bokflodsprogram och Whole Language-metodik från Nya Zeeland. De beskriver i sin artikel hur förskolebarn blir medvetna om att skriven text används för att kommunicera och hur de själva efter hand kan förstå och producera talade och skrivna texter.

Monica Axelsson, Uppsala universitet, kommenterar läs- och skrivprojektet Listiga räven i en efterföljande text *Listiga räven ur Cummins perspektiv*. Där relateras arbetet i projektet till den modell för andraspråkselevens språk- och kunskapsinhämtande som Jim Cummins presenterar i den här volymen. Monica Axelsson konstaterar där att arbetet ger utrymme för barnen att genom många varierade språkliga uttryck få möjlighet att utveckla sina intellektuella, estetiska och sociala förmågor vilket Cummins anser vara centralt för att stärka deras identitet.

Också *Lena Bråbäck*, Västermalms gymnasieskola i Sundsvall, och *Lena Sjöqvist*, Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk och Lärarhögskolan i Stockholm, presenterar ett arbete med skönlitteratur som källa till andraspråkselevens språk- och kunskapsutveckling. I sin artikel *Kan man vara dumdriftig om man är modig? Om skönlitteratur som medel för lärande* beskriver de litteraturläsning med IVIK-elever i gymnasieskolan. Också de relaterar sitt arbete till Cummins modell. Författarna ger många exempel på hur man med utgångspunkt i autentiska skönlitterära texter som lärare kan utmana elevernas tankar, stärka deras självförtroende, ge dem en hög språklig

medvetenhet och skapa gemensamma referensramar.

I likhet med Obondo och Benckert, ovan, beskriver *Irene Rönnberg*, Fittjaskolan, Botkyrka, och *Annick Sjögren*, Södertörns högskola, lärande ur ett socialisationsperspektiv. Matematik, säger de, är både en universell företeelse och en kulturell konstruktion som utvecklats delvis olika beroende på tid, plats och socialt sammanhang. Från sina tidigaste år kommer barnet i kontakt med dessa kulturspecifika tankestrukturer i matematik och varje skolsystem utgår i sin matematikundervisning från de strukturer som är gångbara i den aktuella kulturen. I sin artikel, *Matematik som sociokulturell konstruktion*, reflekterar författarna över vad som händer i de fall där skolelever tillägnat sig ett matematiskt begreppssystem i sin hemmiljö och sedan möter ett annat system i skolan. De diskuterar också den didaktiska utmaning det innebär att undervisa i matematik i mångkulturella klasser.

Vuxnas lärande i teori och praktik

Inom vuxenutbildningen är behovet av utvärdering av undervisningen för invandrare bättre tillgodosett än inom ungdomsskolan. *Mats Myrberg*, Linköpings universitet, redogör för den svenska delen av en internationell undersökning av vuxnas läs- och skrivförmåga i sin artikel *Invandrades förmåga att läsa och skriva på svenska – en betraktelse över orättvisor eller en orättvis betraktelse*. Som titeln antyder utgör resultaten en källa till oro: vuxna invandrades läs- och skrivförmåga på svenska är betydligt sämre än den inhemska befolkningen. Nära var tredje invandrare är utestängd från det mesta av den skriftliga informationen som det svenska samhället förväntar sig att man ska kunna ta del av som medborgare, förälder och arbetstagare. Undersökningen visar att det finns tydliga samband mellan i vilken utsträckning de deltar i kompletterande utbildning och deras läs- och skrivförmåga. Invandrare deltar inte i samma utsträckning som svenskar i olika vuxenutbildningsinsatser. Av Myrbergs undersökning framgår också att 40% av deltagarna i sfi-utbildningen stannar på den lägsta läs- och skrivförmågenivån. Orsakerna till detta är givetvis många och komplexa. En orsak är att många av dem som deltar i sfi-utbildningen har begränsad utbildningsbakgrund.

I övriga presentationer som rör vuxna är det främst sfi-utbildningen av lågutbildade invandrare som står i fokus. Ett gemensamt tema i dessa bidrag är den betydelse man ger åt elevens egen roll och ansvar i inläringen. *Vigdis Alver* och *Karen Margrethe Dregelid*, Universite-

tet i Bergen beskriver i sitt bidrag *Er vi på rett vei nå? Opplæring for analfabeter i Norge* bakgrunden till och erfarenheter av den förändring inom vuxenutbildningen som man genomförde i Norge för två år sedan. Förändringen innebär att norskundervisningen för invandrare nu är organiserad i två spår, ett spår för analfabeter och lågutbildade och ett spår för invandrare med längre skolbakgrund. De redogör också för resultaten från forskningsprojektet *Alfa-Omega* som hade som syfte att utvärdera och samtidigt beskriva innehållet i undervisningen. Det var bl.a. dessa resultat som sedan låg som grund för förändrings- och kursplanarbetet.

Också i nästa artikel står lågutbildade elever inom sfi i fokus. I *Ett förändrat arbetsätt – ökade möjligheter för lågutbildade elever att nå målen för sfi-utbildningen* beskrivs ett utvecklingsarbete i Göteborg. *Ingela Byström, Ingela Fuentes och Barbro Magnusson*, Vasa vuxengymnasium, redogör tillsammans med *Ingrid Skeppstedt*, Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk, för ett utvecklingsarbete som syftade till att hitta former för att stärka elevernas utveckling mot en högre grad av autonomi i lärandet. I artikeln beskriver de hur de nu organiserat sitt arbete med kursdeltagare som närmar sig sfi-nivån muntligt, men har en läs-och skrivförmåga som varierar. Utmärkande för undervisningen är bl.a. att kursdeltagarna under temaperioder får större utrymme för självständigt arbete, samarbete och för egna initiativ i undervisningen. I uppsatsen diskuteras också begreppet *elevautonomi* både i relation till elevernas och lärarens roll i undervisningen. Författarna är noga med att påpeka att eget ansvar och självständighet i studierna inte är något som är enkelt eller självklart. Att skapa förutsättningar för elevautonomi i klassrummet är en process där både lärare och elever måste delta.

En del i en sådan process är att både lärare och elever blir mer medvetna om sin egen syn på kunskap och lärande, vilket diskuteras i de två avslutande artiklarna. I *Hur lär du dig svenska? En studie av några sfi-elevers syn på sin inläring* presenterar *Christina Duvhammar* och *Åsa Normark*, Västra vuxengymnasiet i Göteborg, och *Karin Sandwall*, Borås högskola, en studie de genomfört i sina egna klassrum. De har intervjuat elever i olika åldrar, från olika länder och med skiftande utbildningsbakgrund om deras tankar om inläring. I sin tolkning av intervjuavaren lyfter de fram fem kvalitativt olika sätt att se på inläring och ser också ett tydligt samband mellan elevernas olika uppfattningar och deras studieresultat. Genom att studera sitt eget klassrum, menar författarna, får lärare en konkret grund för att diskutera inläring tillsammans med sina elever. Sådana diskussioner främjar

en ökad metakognitiv insikt hos eleverna och bidrar därigenom till att skapa bättre förutsättningar för vuxnas lärande.

Även i den avslutande artikeln ”*Kunskap är inget entydigt begrepp...*” *Reflektioner kring kunskap, språk och lärande i sfi-utbildningen* diskuteras synen på kunskap och lärande i relation till sfi-utbildningen för lågutbildade. Marie Carlson, tidigare sfi-lärare, numera doktorand på sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet, redogör för en intervjustudie inom sfi-utbildningen för lågutbildade. Utifrån delvis olika perspektiv har Marie Carlson undersökt hur de olika aktörerna uppfattar denna utbildningsform. Det är lika mycket en fråga om att bli medveten om ”svensk” kunskapssyn, kunskapshantering och kunskapskultur som att försöka förstå kunskapsstilar från andra kulturkretsar. I sitt avhandlingsarbete har Marie Carlson bland annat analyserat olika styrdokument för utbildningen, men hon har också intervjuat deltagare, lärare och ett antal ”nyckelpersoner” om deras uppfattningar om och erfarenheter av utbildningen. Sammanlagt har femton sfi-deltagare, tio lärare och elva andra nyckelpersoner intervjuats. Ett syfte har varit att jämföra olika aktörers uppfattningar och strategier kring kunskap och lärande. Ett annat viktigt syfte har varit att uppmärksamma migrantgruppens egen förändringsprocess. Hur upplevs och hanteras kunskapsbehov och kunskapspraktiker i ljuset av social och kulturell förändring? I sin artikel redogör Marie Carlson för delar av den pågående analysen av intervjuer och dokument. Bland annat diskuterar hon begrepp som *kunskap*, *ansvar* och begreppsparet *det moderna* och *det traditionella* såväl ur ett samhälls- som ur ett aktörsperspektiv.